

PAPER DETAILS

TITLE: Yalçın Koç'un Askinlik Anlayisi Çerçevesinde Yenidoganlara ve Hayvanlara Dair Bilinç
Çalismalarindaki Eksiklikler: Askinlik, Dil ve Tecrübenin Biricikligi

AUTHORS: Baran BINGÖL

PAGES: 159-177

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3030444>

Yalçın Koç'un Aşkınlık Anlayışı Çerçevesinde Yenidoğanlara ve Hayvanlara Dair Bilinç Çalışmalarındaki Eksiklikler: Aşkınlık, Dil ve Tecrübenin Biricikliği

Deficiencies in Consciousness Studies on Newborns and Animals from Yalçın Koç's Perspective of Transcendence: Transcendence, Language and the Uniqueness of Experience

Baran Bingöl¹

¹(Yüksek Lisans Öğrencisi), Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: B.B. 0009-0003-3262-3579

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Baran Bingöl

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Ankara, Türkiye

E-posta/E-mail:

baran.bingol@student.asbu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 23.03.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 26.04.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 05.05.2023

Kabul/Accepted: 06.06.2023

Atıf/Citation: Bingöl, Baran. "Yalçın Koç'un Aşkınlık Anlayışı Çerçevesinde Yenidoğanlara ve Hayvanlara Dair Bilinç Çalışmalarındaki Eksiklikler: Aşkınlık, Dil ve Tecrübenin Biricikliği" *Felsefe Arkivi- Archives of Philosophy*, 58 (2023): 159-177.
<https://doi.org/10.26650/arc.1269780>

ÖZ

Yenidoğanlara ve hayvanlara dair herhangi bir soru sorduğumuzda ve soruyu cevaplamaya çalıştığımızda çoğu örtük olan birtakım varsayımlarımız vardır. Bunlardan en önemlisi, insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran temel unsurlar hakkındadır. Yani, "insanı insan yapan nedir?" sorusuna keskin sınırları olan bir cevabımız varsa, bu cevabımız, aynı zamanda yenidoğanlara ve hayvanlara dair birtakım soruların da cevabı haline gelir. Örneğin "insanı insan yapan veya en azından onu diğer canlılardan ayırt eden unsurların en önemlilerinden biri dildir ve dil öğrenbilmesidir" dersek, bu ifade, en temelde, dünyaya henüz gelen bebeğin ve örneğin bir kedinin yalnızca "gelişmemiş" değil, aynı zamanda "aynı zeminde gelişmemiş" olduğu yönünde bir varsayıma bizi götürür, zira dil öğrenmek veya öğrenebilmek ve bu süreç neticesinde alışageldiğimiz, bildiğimiz anlamda diller aracılığıyla iletişim kurabilmek ve düşünebilmek "gelişmek"tir. Bu yazının amacı, yenidoğanlara ve hayvanlara dair özellikle bilinç çalışmalarının, bu eksende yürütülen dil ve en genel anlamda felsefe ve psikoloji araştırmalarının (yukarıdaki örnekteki gibi) temel varsayımlarını ve hareket noktalarını sorgulamak ve son dönemde Yalçın Koç'un geliştirdiği aşkınlık tasavvuru çerçevesinde eleştiriler ve öneriler sunmaktır. Son olarak, bir tecrübe sahibi olmak ile en geniş anlamıyla tecrübe sahibi olmaya dair bir fikiryat inşa etmek ve -mümkünse- bilimini yapmak arasındaki ilişkiye değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Aşkınlık, düşkünlük, yenidoğan, hayvan, teoloji

ABSTRACT

When one asks and tries to answer any question about newborns and animals, a set of assumptions is found, most of which are implicit. The most important of these involves the fundamental features that make a human being human and that distinguish humans from other living beings. In other words, if one were to have a sharply defined answer to the question of what makes a human being human, this answer would also become the answer to a set of questions about newborns and animals. For instance, if one were to say, "One of the most important features that makes human beings human, or that at least distinguishes humans from other living

beings, is language and the ability to learn language," this statement essentially leads one to assume as an example based on this that a newborn baby and a kitten have both developed as well as not developed language, because development is considered to involve learning or being able to learn a language, and as a result be able to communicate and think using language. The purpose of this paper is to question the fundamental assumptions and starting points (as in the aforementioned example) of studies on consciousness (particularly with regard to newborns and animals), of language, and of philosophy and psychology in general and to offer criticisms and suggestions within the framework of the conception of transcendence as recently developed by Yalçın Koç (*Theologia'nın Esasları* [The Principles of Theologia]). Finally, this study will address the relationship between having an experience and constructing a system of thought in regard to having an experience in its broadest sense, as well as the possibility of making this a science.

Keywords: Transcendence, descendance, newborn, animal, theology

EXTENDED ABSTRACT

When one asks and tries to answer any question about newborns and animals, one has a set of assumptions, most of which are implicit. The most important of these concerns the fundamental features that make human beings human and that distinguish humans from other living beings. In other words, if one were to have a sharply defined answer to the question of what makes a human being human, this answer would also become the answer to a set of questions about newborns and animals. For instance, if one were to say, "One of the most important features that makes human beings human or that at least distinguish humans from other living beings is language and the ability to learn language," this statement would essentially lead one to the assumption based on this that a newborn baby and a kitten as an example have not only developed but also not developed, due to development being considered learning or being able to learn a language, and as a result being able to communicate and think using language. The purpose of this paper is to question the fundamental assumptions and starting points such as for the aforementioned example of studies on consciousness (particularly in regard to newborns and animals), of language, and of philosophy and psychology in general and to offer criticisms and suggestions within the framework of the conception of transcendence as recently developed by Yalçın Koç (*Theologia'nın Esasları* [The Principles of Theologia]). Lastly, the study will address the relationship between having an experience and constructing a system of thought about having an experience in its broadest sense, as well as the possibility of making this a science. Within Koç's framework of the conception of transcendence, a newborn baby is transcendent, whereas an adult individual is descendant. Following the birth of the transcendent, the psyche descends and narrows by passing through certain stages. Koç explains this descendance and narrowing according to some recent research in the field of developmental psychology as being essentially caused by the narrowing of cognitive faculties in the process of language learning.

Therefore, this study aims to point out the shortcomings of consciousness and language studies concerning newborns and animals by looking at Yalçın Koç's (*Theologia'nın Esasları* [The Principles of Theologia]) understanding of the concepts of transcendent and transcendence. For

instance, the fact that studies on consciousness concerning newborns and animals do not take into account factors such as transcendence, language, memory, and uniqueness of experience is a crucial shortcoming, regardless of the discipline from which they are approached. As has already been mentioned, the assumptions and starting points of consciousness studies have not been questioned sufficiently, and for this reason, intractable problems have led to new problems, especially since Descartes. In this case, this article must first open its starting points up to discussion and then carefully conduct the investigation using an interdisciplinary holistic approach. Koç's books (*Theologia'nın Esasları* [The Principles of Theologia], 2008), (*Theographia'nın Esasları* [The Principles of Theographia], 2009) and (*Theogonia'nın Esasları* [The Principles of Theogonia], 2010)) are seminal in many fields due to how they focus on newborn babies being transcendent rather than descendent as in adult individuals, which is how most of the research has been done thus far. One can regard Koç's books in general as an investigation into the question of what kind of a picture would emerge if transcendence were taken as the foundation. In one sense, this question can be applied to all of his books. For instance, his 2013 book on logic titled *Nazari Mantık'ın Esasları* [The Principles of Theoretical Logic] could be regarded as an investigation into the question of what kind of a picture of logic would emerge if one were to take the transcendent as the foundation. A similar case applies to Koç's other books, such as his book on music (*Nazari Musiki'nin Esasları* [The Principles of Theoretical Music], 2011) or history (*Tarih ve Nazariyat* [History and Theoria], 2015). Therefore, Koç in short criticizes all the research that has been conducted on a descendent-based approach and presents a transcendent-based holistic and systematic approach.

Giriş

*In a Wonderland they lie,
Dreaming as the days go by,
Dreaming as the summers die:*

*Ever drifting down the stream —
Lingering in the golden gleam —
Life, what is it but a dream?*

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekiyor: Prof. Dr. Yalçın Koç'un yaklaşık yirmi yıl içerisinde sistematik bir şekilde tesis ettiği çerçeveyi tasvir etmeye, anlamaya ve açmaya çalışmak müstakil ve kapsamlı bir çalışma gerektirmektedir. Literatürde Koç ile ilgili herhangi bir ciddi ve müstakil eser yayımlanmamış olmasına rağmen¹ kendisinin eserlerinde ortaya koyduğu düşünceleri, özellikle bazı öğrencileri tarafından benimsenmiş, zımnen çalışmalarında yer bulmuş ve dile getirilmiştir. Koç'un 14 kitabı bulunmaktadır. İlk kitap, yani *Anadolu Mayası*, 2007 yılında, *Türkiye Günlüğü* başlıklı bir dergide yayımlanan yazıların² bir araya getirilmesi ve genişletilmesi suretiyle kitap olarak Cedit Neşriyat tarafından basılmıştır. Koç'un kitaplarındaki kendi ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, ilk kitabı takip eden 13 kitabı yayımlanış sırasına göre okumamız ve anlamamız gerekir. Bu kitapları örülmüş bir ağ gibi, bir "sistem" olarak düşünürsek, bir kitabın bir diğeriyle ilişkisini göz ardı etmememiz gerekir fakat bu metinde biz Koç'u meselemiz, yani aşkınlık ve bilinç çerçevesinde okuyarak işaret ettiği eksiklikleri dile getirmeye çalışacağız.

Koç'un geliştirdiği aşkınlık tasavvuru çerçevesinde dünyaya henüz gelen bebek, yetişkin birey, yani "düşkün"e (descendent) karşıt olarak aşkın (transcendent)'dir. Psukhe, aşkın olarak dünyaya gelişini müteakiben belirli safhalardan geçerek düşer ve daralır. Bu düşme ve daralma (narrowing down), Koç'un aktardığına göre, gelişim psikolojisi alanında yapılan bazı yeni araştırmalara göre esasen dil öğrenme sürecinde bilişsel yetilerin daralmasından kaynaklanır.³⁴ Dolayısıyla, ilk önce, Koç'un "aşkın" ve "aşkınlık" kavramlarından ne anladığına bakacağız.

- 1 Halihazırda Koç düşüncesine atıfta bulunan makaleler elbette mevcuttur fakat bizzat Koç düşüncesi ile ilgili bir çalışma için örneğin bkz. Dönmez, S. (2015). *Nurettin Topçu'da ve Yalçın Koç'ta Ahlak ve Anadoluculuk (Anadolu Mayasından İsyân Ahlakına: Nurettin Topçu'nun "İsyân Ahlakı"nı Yalçın Koç'un "Anadolu Mayası" Üzerinden Okumak). Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşüncesi* (ss. 1394-1404), Ankara: Nobel Yayınları.
- 2 Koç, Y. (2006). *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 84 *Anadolu Mayası*; Sayı: 85 *Anadolu Mayasında Toplum*; Sayı:86 *Anadolu Mayası ve 'Kelam', 'Söz', 'Logos'*; Sayı: 87 *Anadolu Mayası ve Doğuş, Evrim, Kimlik*.
- 3 Koç, Y. (2008), *Theologia'nın Esasları*, sf. 85. Bu noktaya daha sonra tekrar döneceğiz.
- 4 Bu bağlamda Koç'un meramına dair ilginç bir karşılaştırma olabileceği için bkz. Florenski, P. (2021). *Tersten Perspektif*. (çev. Yeşim Tükel), Metis Yayınları, özellikle ss. 76-77, 109-114. Ayrıca bkz. Piaget, J. (1926). *La représentation du monde chez l'enfant* [Çocukta Dünya Temsili], özellikle birinci ve ikinci kısım. Bahsi geçen kitap Türkçeye *Çocuğun Gözüyle Dünya* başlığıyla İsmail Yergüz tarafından çevrilmiş ve Dost kitabevi tarafından basılmıştır.

1. Yalçın Koç'un Aşkınlık Anlayışı

Koç'un aşkınlık anlayışı "psukhe" ve "theologia" kavramlarına dayanır ve kendisi, "psukhe" ile kastettiğinin -bunun yanıltıcı bir tarafının da olduğunu belirterek- "nefs" olduğunu ifade eder.⁵ Önce Koç'un "theologia" dan ve bu kavramın aşkınlıkla ilişkisinden ne anladığına bakalım.⁶

"Theo-logia" vasfını haiz "fıkriyat", "aşkın (transcendent)" kavramı esasında oluşturulur. "Aşkın", "theo-logia" haricinde de kullanılan bir kavramdır. Mesela, "su molekülü", "terkib" cihetinden, "aşkın'dır". "Su molekülü", iki adet "hidrojen" ve bir adet "oksijen" "atom'u" nun, biraraya gelerek "terkib" edilmesi neticesinde oluşur; bu "terkib", "fiziko-kimyasal" dır. "Su molekülü", "mahiyet" itibarıyla, "bireşen'lerini aşan" "yeni" bir "şey"dir. Bu bakımdan, "su molekülü", "aşkın" dır deriz. "Su molekülü"ne atfedilen "aşkınlık" vasfı, bizatihi "su molekülü"ne bağlı değildir. Bu vasfı, "itibari"dir; yani, "bireşen'ler"e "dayanır". "Bireşen'ler"den hareketle, "su molekülü" nün "aşkın" olduğunu, yani "bireşen'ler"i "aştığını" söyleriz... "Matematik"te de "aşkın şey'ler" bulunur; bunlar, mesela, "son'suz" ile alakalı oldukları düşünülen "büyüklük'ler"dir. "Son'suz büyüklük'ler"e, "son'lu büyüklük'ler"den hareketle ve, "tesis yol'u" olarak düşünülen "matematik'sel endüksiyon" vasıtasıyla "geçildiği" kabul edilir; yani, "matematik'sel endüksiyon" yoluyla, "son'lu büyüklük'ler" in "aşıldığı" düşünülür. Burada da, "son'suz büyüklük'ler" e atfedilen "aşkınlık" vasfı, "son'lu büyüklük'ler" e "dayandırılması" sebebiyle, "itibari"dir. Örnekleri çoğaltabiliriz. Bu örnekler bakımından, "aşkın nesne", "aşılan nesne"ye "itibari"dir; yani, "aşılan nesne" bulunmadan, "aşkın nesne" tesis edilemez. "Theo-logia" bakımından da, "aşkın nesne"nin "tesis" edilmesi, "aşılan nesne"ye bağlıdır.⁷

Bu ifadelerden şunu anlıyoruz: Theologia da dahil olmak üzere farklı alanlarda kullanılan aşkın kavramı, aşılan her ne ise ona bağlı ve bu sebepten dolayı da itibaridir, yani bu anlamda aşkın, "bizatihi aşkın" değildir. Koç, aşkın ve aşkınlık kavramlarını bir sonraki kitabında, yani *Theologia'nın Esasları* başlıklı kitabında detaylı olarak, "bizatihi aşkın" esasında incelemeye geçer. Fakat daha önce, o kitapta anlatılanları anlamak için, *Anadolu Mayası* kitabında yapılan önemli bir ayrımı anlamamız gerekiyor: "Bir dil" ve "dil" ayrımı.⁸

"Dil", "yazılacak", "söylenecek" ve "duyulacak" bir "şey" değildir. "Bir dil'in, mesela "Türkçe"nin, "sentaks"ı ve "semantik"i vardır. "Bir dil", "dil" in "temsili"dir; bu "temsili", "muhayyile"nin marifeti ve "rasyonel yeti"nin icraatı vasıtasıyla oluşmaz.

5 Örneğin bkz. Koç, Y. (2009). *Theographia'nın Esasları*, sf. 18; Koç, Y. (2021). *Harf ve Nazariyat*, sf. 153.

6 Buradan itibaren Koç'tan yapılan alıntılarda kendisinin yazım biçimine sadık kalınmıştır. Koç bu yazım biçimine ve bunu neden tercih ettiğine *Theologia'nın Esasları* (2008) metninin önsözünde değinir. Buna göre, "tırnak'lar", "bineğin yavaşlatılması" ve "kavram'ların bağlam haricindeki varlıklarının" korunması bakımından gereklidir; "düşünce'nin imkan'ını bu yolla da açık tutarak."

7 Koç, Y. (2007). *Anadolu Mayası*, ss. 358-359.

8 "Bir dil" ve "dil" ifadeleri, bizzat ayırt edilenlerin doğası nedeniyle birbirine karıştırılabilir; bu ayrım ile ne kastedildiği 1.1'-de biraz daha açılacak.

“Sentaks” ve “semantik”, “bir dil”in, “dil”e “uyum”unu sağlayan, “bir dil”i düzenleyici manzumeler”dir.⁹

“Bir dil”i “yazarız”, “söyleriz” ve “duyarız”.¹⁰ “Dil”in, “bir dil”leştigi” “sahne”, “toplum”dur; “oyuncu”lar, bu “toplum”un “birey”leridir. “Bir dil”, mesela “Türkçe”, “Türk toplumu”nda “tesis olunur”; kendi esası cihetinden, “Türkçe”, “Türk toplumu”nu hem “tesis” hem de “muhafaza” eder. Bu husus, her “toplum” ve bu “toplum”a “mahsus” “bir dil” itibariyle böyledir. Her “toplum”, kendine mahsus “bir dil” vasıtasıyla, “dil”in esası cihetinden “tesis” ve “muhafaza” olunur.¹¹

Koç’un bu ifadelerini yorumlarsak, “dil[ler]”, “bir dil”i mümkün kılan, onun zemininde bulunan dil[ler]dir. Koç bu dil[ler] ile ne kastettiğini bir sonraki kitabında açar. “Bir dil”ler, yani Türkçe, İngilizce, Almanca vs. gibi diller, “dil[ler]”in temsilidir; bizatihi “dil[ler]” ise onlardan farklıdır. Koç’un yaklaşımına göre, aşkın olarak dünyaya henüz gelen bebeğin de “dil”i vardır, yani bebek “dilsiz” değildir¹² fakat bu dil, alışageldiğimiz, bildiğimiz dillerden farklıdır ve onların temelinde, onları “aşkın”dır.¹³ Koç bu durumu, gördüğümüz gibi, “dil” ve “bir dil” ayrımı şeklinde ifade eder. Dolayısıyla, bu anlamda bir dil öğrenme süreci, başka bir deyişle bebeklikten yetişkinliğe geçiş süreci bir gelişim değil aslında daralma sürecidir. Özellikle bu ayrımı göz önünde bulundurarak *Theologia'nın Esasları* metninde anlatılanlara geçelim. Bunun için, önce “theoria” sözcüğünü Koç’un nasıl anladığına bakmamız gerekiyor.

“Nazariyat [theoria] ile kastedilen, tekrar edelim, “manzara” esasında “seyr’etmek”tir. “Manzara” esasında “seyr’etmek”, “psukhe” itibariyle düşünülen “kuvvet’ler’e” mahsus “icraat’tır”. “Kuram” ise, “dil” esasında tesis edilen “kavram’sal (düşünsel) yapı’dır”. Bu itibarla, “theo-logia”, “theoros’a mahsus theoria’ya dair fikriyat’tır”; Türkçe’de ifade edersek, “theo-logia”, “seyr’eden’e mahsus nazariyat’a dair fikriyat’tır” deriz. Bu hususu kısaca şöyle ifade ederiz: “Theo-logia” ile esasen kastedilen, “theoria-logia’dır”; yani “nazariyat’a dair fikriyat’tır”; bu manada

9 A.g.e. sf. 136.

10 A.g.e. sf. 137.

11 A.g.e. sf. 154.

12 Koç’un diğer kitapları çerçevesinde, aşkın olarak yenidoğan bebek, örneğin “mantıksız” veya “tarihsiz” de değildir; aşkın olarak yenidoğan bebeğin, Koç’a göre, düşkün’ün yani yetişkin bireyin mantık[lar]ını ve tarih[ler]ini aşan/ zemininde bulunan kendine has mantığı ve tarihi vardır; bkz. *Theologia'nın Esasları* (2008), ss. 153-172, *Nazari Mantık'ın Esasları* (2013) ve *Tarih ve Nazariyat* (2015). Aşkın, Koç’a göre -bir anlamda- “ahlâksız” da değildir; bkz. *Ahlak ve Nazariyat* (2020).

13 Krş. Golinkoff, R. M., & Hirsh-Pasek, K. (1990). *Let the Mute Speak: What Infants Can Tell Us About Language Acquisition*. Merrill-Palmer Quarterly, 36(1), 67–91. Bu noktanın yürütülen çalışmaların varsayımlarının başında geldiğini söyleyebiliriz; yani, bildiğimiz haliyle [bir] dil[ler]in yegâne dil[ler] olduğunu varsaymak, yenidoğanların, çalışmayı yürütenler tarafından dilsiz (mute) addedilmesiyle sonuçlanır. Bir dil ve dil ayrımı çerçevesinde şöyle de söyleyebiliriz: Bu örnekteki gibi araştırmalar, *bir dilin* (*a language*) yani bildiğimiz anlamda İngilizce, Almanca gibi dillerin *yegâne dil* (*the language*) olduğu varsayımından hareket ederler; oysa Koç’a göre, bildiğimiz anlamda bir dillerin zemininde bulunan, onları aşkın diller vardır; bu noktaya ileride de temas edeceğiz. Koç hem bu duruma hem de genel olarak bu durumdan doğan başka sorunlara “bulanık dönem” ifadesi üzerinden değinir. Krş. Davidson, D. (1982). *Rational Animals*. *Dialectica*, 36(4), 317–327. Ayrıca bkz. Chomsky, N. (2018). *Dil ve Zihin*, (Çev. Ahmet Kocaman), BilgeSu Yayıncılık, özellikle ss. 143-160.

“nazariyat’ın”, sadece “seyr’eden’e” mahsus olması sebebiyle. Netice olarak şöyle söyleriz: “Theo-logia”, esasen, “nazariyat’a dair fikriyat’tır”.¹⁴

“Nazariyat’a dair fikriyat’ın esas’ı”, “dil arkhitektonik’i”dir. “Dil arkhitektonik’i”, geniş manada düşünülen “dil’ler’e mahsusen, “teşkil’in ve nakl’in esas’lar’ını kuşatır”; yani, bizatihi “dil’ler vasıtasıyla teşkil et’me’nin ve nakl’et’me’nin esas’lar’ını kuşatır”. “Dil arkhitektonik’i”, “doğaldır; yani, “doğ’uş’tan”dır. “Dil arkhitektonik’i”, “doğuş” esasında olmak üzere, bizatihi “dil’ler’in bir’lik’i”dir.¹⁵

Bu noktada tekrar vurgulanması gerektiğini düşündüğümüz önemli bir nüans da aşkın olarak dünyaya henüz gelen bebeğin *doğal* olarak aşkın olmasıdır; yani daha önce belirtilen anlamda *itibari* olmamasıdır. Burada yanıltıcı olan nokta, aşmak fiilinin aslında itibari bir anlam taşımasıdır çünkü bahis konusu fiil, bir “aşılan”dan bir de “aşan”dan bahsetmemizi gerekli kılar. Örneğin, yetişkin birey olarak “düşkün”ün aşmasından veya herhangi bir şeyin başka bir şeyi aştığından bahsetmek istediğimizde kaçınılmaz olarak olan budur. Oysa dünyaya henüz gelen bebek olarak aşkın, Koç’a göre, bizatihi, yani doğuştan/doğal olarak “aşkın”dır.

1.1. Bir Dünya Tasavvuru Olarak Dil Arkhitektoniği¹⁶

Bu kısım boyunca, Koç’un kullandığı “dil arkhitektoniği” ifadesinin aşağıda vereceğimiz şimdilik yeterli olan basit şemasını da göz önünde bulunduramızda fayda var.

Bizatihi Diller: (1) Dil olarak önerme – (2) Dil olarak sergi – (3) Dil olarak theatron

Psukhe Safhaları: (1) Düşkün (önerme) – (2) Ara safhadaki (resim) – (3) Aşkın (sahne)

“Dil arkhitektonik’i” kavramını, bir “dil’e” mahsusen, “iç’sel tabaka’laş’ma” şeklinde düşünmüyoruz. “Dil arkhitektonik’i”, mesela Türkçe’nin, Grekçe’nin, Latince’nin, “bir’lik esasında tabakalaş’ması” şeklinde de düşünülemez. “İdrak ve muhakeme” cihetinden, bahis konusu “dil’ler’in zemin’i”, bizatihi bir “dil”dir. Bu hususa, Anadolu Mayası’nda temas ettik. “Dil, arkhitektonik’i”, “doğ’uş ve düş’üş” esasında düşünülen “dil olarak theatron’un [sahne’nin]”, “dil olarak sergi’nin” [resim’in] ve “dil’in” [dil olarak önerme’nin], “bir’lik’idir”. Bu hususu, “Dil Arkhitektonik’i” başlıklı bölümde anlattık. Aşkın (transendent) kavramının anlamını, “dil arkhitektonik’i” esasında ele aldık; “doğal” cihetten, yani “doğuş” itibariyle.¹⁷

Koç’un şimdiye kadar ifade ettiklerini düşerek daralma fikri çerçevesinde özetlersek şöyle söyleyebiliriz: Dil arkhitektoniği ile Koç, bizatihi dillerin, yani “aşkın”ın dili olan “dil olarak theatron’un [sahne’nin]”, “ara safhadaki’nin dili olan “dil olarak sergi’nin [resim’in]” bir

14 Koç, Y. (2008). *Theologia’nın Esasları*, sf. 12.

15 A.g.e. sf. 17.

16 Koç, Y. (2009). *Theographia’nın Esasları*, sf. 23: “Dil arkhitektonik’i”, “nazariyat” esasında bir “dünya tasavvur’udur”.

17 Koç, Y. (2008). *Theologia’nın Esasları*, sf. 18. Metin boyunca köşeli parantez içindeki ifadeler, açıklık getirmesi açısından bizim tarafımızdan eklenmiştir. Bu kitapta “dil olarak önerme” derken kastedilen, yorumumuza göre, *Anadolu Mayası* (2007) kitabında “bir dil” derken kastedilen ile aynıdır.

dilleşme, yani Türkçe, İngilizce gibi bir dilleşme sürecini anlatır. Dil arkhitektoniği, işte bu bir dilleşme sürecinin, yani kısacası çocuğun bir dil öğrenmeye başlamasından önceki sürecin “arkhitektoniği”dir.¹⁸ Şimdi, aşkınlık kavramına dair oldukça önemli olan ayrıma geelim: aşkın-düşkün.

“Karşıtı bulunan bir kavram”, “karşıtı” ile birlikte “anlam” ifade eder. Bir “kavram’a”, “karşıtı” düşünülmesi ise; “kavram’ın kullanıldığı bağlam’a” nispetlidir. Bu itibarla, mesela, “aşkın (transcendent)” kavramı için iki karşıtı düşünülür: “İç’kin (immanent)” ve “düş’kün (descendent)”. “Aş’kın-düş’kün” ikilisinin esası, “doğ’uştır (genesis’tir)”. “Aş’kın-iç’kin” ikilisinin esası ise, “var’oluştur”; bizatihi “genesis’ten” bahsedilmeden.¹⁹

Bu incelemede, “arkhitektonik fikr’ini”, geniş manada “dil’ler” itibariyle ele aldık: “Dil”, “dil olarak sergi” ve “dil olarak theatron”. “Arkhittekonik” cihetinden ifade edersek, her “dil”, esasen bir “theatron’dur”; yani bir “manzara seyir yeri’dür”. “Dil itibariyle “manzara”, “önerme’dür”; “dil olarak sergi” itibariyle “manzara”, “resim’dür” ve “dil olarak theatron” itibariyle de “sahne’dür”... “Dil” yoluyla “meczaz’ın” ifade edersek, “dil olarak theatron”, “aş’kın’a mahsus’tur”. “Dil olarak theatron” cihetinden, “nazariyat” itibariyle söylersek, “dil’i”, “düş’kün’e mahsusen” düşünürüz... “Dar’lık”, bu manada “düş’kün’lük’tür”.²⁰

“Yetişkin”, esasen, “düş’kün’dür; kavramsal cihetten, “aş’kın’a” karşıtı olarak. “Yetişkin”, yaşamının başlangıcındaki “bulanık dönem’de”, “sahne ayrış’ması’na” maruz kalarak, “dünya’ya henüz gelen’e” mahsus “bir sahne’den”, bir “ara safha’dan” geçmek suretiyle, “suret’siz isim” esasındaki “manzara’ya düş’müş’tür”; bu manada. “Yetişkin” itibariyle, “dünya’ya henüz gelen”, bizatihi “aş’kındır”; ancak “yetişkin”, “düş’kün” olması sebebiyle bu hususu bizatihi idrak edemez.²¹

Koç’a göre, “düşkün”ün yani yetişkin bireyin kendi dilinde [bir dilde] seyrettiği, önerme’dür, ara safhadakinin kendi dilinde seyrettiği, mecazen, “resim”dir ve “aşkın”ın yani dünyaya henüz

18 Bkz. Koç, Y. (2009). *Theographia’nın Esasları*, ss. 18-19: “Dil arkhitektonik”i tasavvurunun esasını, “psukhe’nin”, “(doğ’du’ğu) dünya’da” geçtiği “kademe’ler” oluşturur. Bu “kademe’ler’i”, “Theologia’nın Esasları” adlı kitapta, “aş’kın’a”, “ara safha’daki’ne” ve “düş’kün’e” mahsusen anlattık. Bu manadaki “kademe ol’uş’u’mu” fikrinin esası, “aş’kın’dan düş’üş’tür”.

19 Koç, Y. (2008). *Theologia’nın Esasları*, sf. 18.

20 A.g.e. sf. 20.

21 A.g.e. sf. 69. Alıntılarını uzatmamak için aşkın ve düşkün ile ne kastedildiğini kısaca tekrar söylersek, aşkın, dünyaya henüz gelen bebektir, düşkün ise yetişkin birey. Bkz. a.g.e. ss. 40-67-68. Koç, aşkın-düşkün karşıtlığını esas alır, yani doğuşu ve düşüşü. Krş. Koç, Y. (1994). *Mekan ve Nesne*. Felsefe Arkivi, Sayı: 29, sf. 20: “Fiziksel nesnelere ile bunların ait oldukları mekânın mâhiyyetinin araştırılması, fiziksel nesnenin “aşılmasını” gerektirmektedir. İdrak ve muhakeme yoluyla gerçekleştirilebilecek olan bu “aşma” faaliyetinin “dil”deki temsillerinin, sadece matematiksel nesnelere dildeki temsilleri vasıtasıyla oluşturulabileceğini kabul etmek mümkün değildir. Nesnelere bilimler vasıtasıyla tanırız. Ancak, bir nesnenin “zemin”i ile “kab”ını açıklığa kavuşturmadan bu nesneyi mâhiyyeti itibariyle tanımak imkânsızdır. Bir fiziksel nesnenin tanınabilmesi için bu fiziksel nesnenin “aşılması” gerekmektedir. Fiziksel nesnenin “aşılabilmesi” ise, “aşma” faaliyetinin belli bir noktada matematiksel nesnelere dildeki temsillerinin dışlanması şartına bağlıdır.”

gelen bebeğin kendi dilinde seyrettiği ise, mecazen, “sahne”dir. Şimdi, ayrıntıya girmeden önemli birkaç noktayı özetlememiz gerekiyor. Bunlardan ilki, “dil olarak önerme”nin, “dil olarak sergi”nin ve “dil olarak theatron”un ne olduğuyla ilgilidir. Burada şu kavramı açıklamamız gerekiyor: suret. Koç “suretli” kavramını “içli” anlamında kullanır, yani içte bir şey taşıya(bile)n anlamında. “Suretsiz” kavramını da “içsiz” anlamında, yani içte bir şey taşı(ya)mayan anlamında. Örneğin dil olarak önerme ile Koç’un kastettiği, bir dil ve bir dilin icraatı ve takatidir. Bir dilde, örneğin Türkçede veya İngilizcede önerme teşkil ederiz ve naklederiz. Önerme, Koç’a göre “suretli”dir ve içte [kendi içinde] suretsiz isim ve suretsiz kavram, yani içsiz isim ve içsiz kavram taşır. Dolayısıyla bir dil, örneğin bir resim teşkil edemez, sadece önerme teşkil eder. Bu anlamda bir dil, “düşkün”e, yani yetişkin bireye hasır. Oysa dünyaya henüz gelen bebeğin, yani “aşkın”ın dili, dil olarak “theatron (sahne)”dir. “Ara safhadaki”nin dili ise “dil olarak sergi”dir, yani “resim”dir. “Ara safhadaki”nin “düşkün”den farkı, isme ek olarak işin içinde “vasıf”ın olmasıdır; yani, “önerme”den ziyade, mecazen, resim seyretmesidir. Aşkın ise kendi dilinde, mecazen, sahne seyredir. “Sahne”nin “resim”den farkı ise işin içinde fiilin olmasıdır. “Suretli”nin içli, “suretsiz”in içsiz anlamına geldiğini göz önünde tutarak özetlersek;

Düşkün’ün Dili - Dil olarak önerme: Suretsiz isim, suretsiz kavram. Düşkün, önerme seyredir. Önerme, içte [kendi içinde] suretsiz isim ve suretsiz kavram taşır.

“Ara Safhadaki”nin Dili - Dil olarak sergi: Suretli isim, suretsiz vasıf. Ara safhadaki, mecazen, resim seyredir. Resim, içte [kendi içinde] suretli isim ve suretsiz vasıf taşır.

“Aşkın”ın Dili - Dil olarak theatron: Suretli isim, suretli vasıf, suretsiz fiil. Aşkın, mecazen, sahne seyredir. Sahne, içte [kendi içinde] suretli isim, suretli vasıf ve suretsiz fiil taşır.

“Aşkın’ın icraat’ı”, “dil olarak theatron” esasında “nazariyat’tır (theoria’dır)”; “düşkün’ün icraat’ı” ise, “dil [bir dil]” ve bu itibarla da “düşünce” esasında “fikriyat’tır (logia’dır)”.²² “Dünyaya henüz gelen’e” mahsus bu “safha”, “düşkün” cihetinden, “bulanık’tır”; şu manada: “Düşkün’e” mahsus düşünülen geniş manadaki “idrak’ın”, “iç-dış” esasında “ayrışık” olması sebebiyle.²³

Özetlersek, psukhe, aşkın olarak dünyaya henüz gelişini müteakiben, mecazen sahneden, ara safhaya, yani mecazen resme düşer, sonra ise önermeye düşer. Bu düşüş, aynı zamanda daralmadır. Farklı sözcüklerle ifade edersek, insan “gelişim” sürecinde bir dil kazanırken, zihinsel gelişim gösterirken ve bu vasıtayla iletişim kurarken veya akıl yürütürken vs. bir yandan da kayıp verir. İşte bu kaybettiği, Koç’a göre suretli isim ve suretli vasıf’tır, yani mecazen resimdir ve sahnedir. Koç’un “bir dil”den farklı olan ve bu “bir dil”lerin zemininde bulunan dil[er] derken kastettiği ve mecazlar vasıtasıyla işaret ettiği budur.

22 Koç, Y. (2008). *Theologia’nın Esasları*, sf. 40.

23 A.g.e. sf. 67.

1.2. Aşkılık Bilinç

Koç, çeşitli kitaplarında, bilinç meselesi çerçevesinde ifade edersek, psikolojinin, felsefenin, ilahiyatın ve bilimsel yaklaşımların düşkün esasında, yani “düşkün”ü esas alarak soruşturma yürüttüğünü, dolayısıyla *aşkılık* olarak yenidoğan bebeği esasa almak bir tarafa, dikkate dahi almadıkları eleştirisini getirir. Bu eleştirilerden sonra, kendisi aşkılık bilinç veya “aşkılık”ın bilinci meselesini çeşitli kitaplarının çeşitli yerlerinde ele alır ve hareket noktalarının neler olabileceğini işaret eder. “Aşkılık”ın “zihni” ve bilincine dair incelemeler özellikle *Zihin ve Nazariyat* ve *Şuur ve Nazariyat* kitaplarında yürütülür fakat daha önce değindiğimiz gibi, Koç’un kitaplarını bir bütün olarak ele almak gerekir. Dolayısıyla, daha önceki kitaplarda tanımlanan kavramlar anlaşılmadan bu kitapların anlaşılmasının imkânsız olduğunu söyleyebiliriz. Temel kavramları gördüğümüze göre, aşkılık bilince dair Koç’un temel argümanlarından birini de kısaca alıntılatalım.

“Bebeğe mahsus bilinç”, “dil olarak theatron” esasında teşkil olur. Buna, “aşkılık bilinç” deriz; “dil olarak theatron” esasında. Bu manada “aşkılık bilinç”, esasen, “bir sahne’nin nazariyatı’dır [seyredilmesidir]”. “Bilinç” meselesinin ayrıntılarına girmeyeceğiz. Sadece şu hususu belirtelim: “Bilinç teşkil edilmesi”, “kalıcı’lık teşkil edilmesi’ne” bağlıdır; “kalıcı kılmak” yoluyla. Bu itibarla, “fark’ında olmak” ile “kalıcı kılmak” arasındaki ayrıma dikkat etmek gerekir. “Kalıcı kılma’dan, fark’ında olmak hali”, esasen, “bilinç’inde olmak” şeklinde düşünülemez. Yani, “geçici’nin, kalıcı kılmadan fark ediliş hali”, esasen, “bilinç’inde ol’uş” şeklinde kabul edilemez. “Kalıcı kılmak”, “muhafaza etmek” demektir; “hafıza” esasında.²⁴

Bu noktada, Koç’tan yaptığımız daha önceki bir alıntıda geçen “psukhe itibariyle düşünülen kuvvetler” ifadesine de kısaca değinmemiz gerekiyor. Koç’a göre psukhe’nin doğal olarak haiz olduğu bir takım kuvvetler vardır; Koç bu kuvvetleri hafıza, muhayyile ve idrak şeklinde ifade eder²⁵ fakat yine Koç’a göre psukhe’nin kuvvetleri bunlardan ibaret değildir.²⁶ Ayrıca, yukarıdaki alıntıda dikkat çekilen farkında olmak ve kalıcı kılmak ayrımı, Koç’un hayvan ile insan ayrımına dair görüşüne yönelik bir işaret olarak okunabilir.²⁷ Koç’un genel anlamda bilince ve zihne dair görüşlerinin, kendisini okuyan pek çok insan tarafından *Zihin ve Nazariyat* ile *Şuur ve Nazariyat* kitaplarıyla sınırlı olduğu düşünülür fakat daha önce belirttiğimiz gibi, yalnızca bu kitaplar okunarak bu yaklaşımın anlaşılması pek de mümkün değildir. Koç’un bahsettiği haliyle “aşkılık”ın, yani dünyaya henüz gelen bebeğin bilincinin veya dilinin ne olduğunu ve yetişkin bireyden nasıl farklı olduğunu anlayabilmek, örneğin *Theographia’nın Esasları* kitabının birinci bölümünde öne sürülenlerin göz önünde tutulmasını da gerektirmektedir.

24 A.g.e. sf. 68.

25 Koç, Y. (2009). *Theographia’nın Esasları*, sf. 78. Koç bahsi geçen kuvvetlerden “basit kuvvet” olarak da söz eder. Buradaki meseleyi, Koç’un “cevher”, “cevher olarak psukhe”, “sarraf olarak psukhe”, “suret rabteden cevher” veya “cevher-isim” şeklinde dile getirdiği kavramlardan ve yine Koç’un kullandığı “theographia makinesi” kavramından söz edilmesini gerektirdiği ve bu da makalemizin sınırları dışında kaldığı için daha fazla açmıyoruz. “Psukhe’nin kuvvetleri” ve bu kuvvetlerin aşkılık ve dil ile ilişkisi, *Anadolu Mayası* (2007) kitabının özellikle ikinci bölümü göz önüne alınıp takip eden kitaplara geçmek yoluyla açılabilir.

26 Koç, Y. (2010). *Theogonia’nın Esasları*, sf. 250.

27 Krş. Smart, Jjc. (2004). *Consciousness and awareness*. Journal of Consciousness Studies 11 (2):41-50.

2.1. Yenidoğanlara ve Hayvanlara Dair Bilinç Çalışmalarındaki Eksiklikler

Şimdi, daha önceki bölümlerde söylenenler ışığında, güncel çalışmalara dair eksikliklerin birkaçına değinelim. İlk ve en önemli eksiklik, yukarıda ele aldığımız bizatihi dil[ler] ve bu dil[ler] in rolüdür. Başka bir ifadeyle, theologia'nın, psukhe'nin ve aşkınlığın dikkate alınmamasıdır. Yenidoğanlara ve hayvanlara dair bilinç çalışmalarında elbette Koç'un bahsettiği anlamda bir dile dair çalışmalar ve bu bağlamda çeşitli yaklaşımlar da mevcuttur;²⁸ nitekim, bir dilin önemi de göz ardı edilmez fakat yukarıdaki gibi bir "bizatihi dil[ler]" yaklaşımı bildiğimiz kadarıyla henüz dikkate alınmamış veya geliştirilmemiştir. İkinci husus ise hafızanın aslî rolüdür. Koç'un da belirttiği gibi bilinç ile hafıza arasında dolaysız bir ilişki vardır. Çalışmalar, [bir] dil konusunda olduğu gibi, bebeğin gelişim sürecinde taklidin, hafızanın ve hayal gücünün önemini elbette göz ardı etmez²⁹ fakat hem bireyin hem dillerin hem de bilincinin kalıcılığı hususunda aslı rolü olan hafıza ve hayal gücünden yeterince bahis açılmaması veya onların dikkate alınmaması ciddi bir eksikliklerdir.³⁰ Benzer bir durum hayvan bilinci için de söz konusudur.³¹ Bir başka husus ise "zihin ve beden" problemine dairdir. Bu noktayı açmaya çalışalım.

Bilinci, *geleneksel olarak* ikiye ayırabiliriz: [1] kendilik bilinci ve [2] dış dünyanın bilinci.³² Sağduyuya uygun olarak önce [2] sonra [1] şeklinde bir sıralama yapmak yanlıştır, çünkü [1] olmadan, [2]'yi fark edecek ve [1]'den ayırt edecek bir [1] henüz mevcut değildir. Dolayısıyla, [1] olmadan [2]'nin ortaya çıkışını düşünemeyiz, yani [2]'nin ortaya çıkabilmesi için [1] yeterli koşuldur ve [1]'in [2]'ye önceliği bulunur. Yenidoğanlarda ve hayvanlarda, [2], [1]'i takip eder, ki [2]'nin ortaya çıkabilmesi için [1]'in olması yeterlidir. [2], David Chalmers'ın ifadesini kullanırsak,³³ bu bağlamda daha kolay bir sorundur veya kolay addedilen sorun ile ilişkilidir. Daha önemlisi [1]'in, yani, yine Chalmers'ın ifadesiyle tecrübenin ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığıdır.

- 28 Örneğin bkz. Perszyk, D. R., & Waxman, S. R. (2018). *Linking Language and Cognition in Infancy. Annual review of psychology*, 69, 231–250. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011701>; Aguilar-Mediavilla, E., Pérez-Pereira, M., Serrat-Sellabona, E., & Adrover-Roig, D. (2022). *Introduction to Language Development in Children: Description to Detect and Prevent Language Difficulties. Children* (Basel, Switzerland), 9(3), 412. <https://doi.org/10.3390/children9030412>.
- 29 Jersild, A. T. (1983). *Çocuk Psikolojisi*, (çev. Gülseren Günçe), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitim Araştırmaları Merkezi (EFAM) Yayın No:4, ss. 101, 112-128, 441-476, 479-514. Ayrıca bkz. Piaget, J. (1999). *Çocukta Zihinsel Gelişim*, (çev. Hüsen Portakal), Cem Yayınevi, ss. 33-36, 42-50.
- 30 Örneğin bkz. Schneider, S. & Velmans, M. (eds.) (2017). *The Blackwell Companion to Consciousness Second Edition. Chichester: West Sussex: Wiley-Blackwell* içinde, Trevarthen C., & Reddy, V. - Consciousness in Infants, ss. 45-62. Genel olarak bu konuyla ilgili bir incelemeye James Mark Baldwin'ın çocuk gelişimi alanında dikkate değer bir etkisi olan *Mental Development in the Child and the Race* (1895) başlıklı çalışmasını ele alarak başlayabiliriz.
- 31 Bkz. Schneider, S. & Velmans, M. (eds.) (2017). *The Blackwell Companion to Consciousness Second Edition. Chichester: West Sussex: Wiley-Blackwell* içinde, Allen, C. & Trestman M. - Animal Consciousness, ss. 63-76.
- 32 [1] İç bilinç, [2] dış bilinç şeklinde de düşünebiliriz. Descartes'tan bu yana [1] zihin veya res cogitans (düşünen şey), [2] ise beden veya res extensa (dışa uzanan şey) ile ya özdeşleştirilir ya da bağlantılı olarak ele alınır. Krş. Rovelli, C. (2022). *Helgoland*, (çev. Tolga Esmer), Tellekt, ss. 136-143.
- 33 Schneider, S. & Velmans, M. (eds.) (2017). *The Blackwell Companion to Consciousness Second Edition. Chichester: West Sussex: Wiley-Blackwell* içinde, Chalmers, D., The Hard Problem of Consciousness, ss. 32-42.

Sorunu baştan ele alarak bakış açımızı değiştirmeye çalışalım: Bu bağlam dahilinde bakarsak, Koç, kitaplarında aslında tecrübenin nasıl ortaya çıktığını anlatır;³⁴ bu noktadan hareketle meseleye şu şekilde yaklaşabiliriz: [1] ve [2] ayrışık değildir. Yani, Koç'a göre Descartes'tan bu yana çeşitli biçimlerde korunan "ikicilik" aslında sözde (pseudo) ikiliğe dayanır ve yine Koç'a göre düşkün'e mahsustur, çünkü aşkın açısından böyle bir ikilik veya ikicilik düşünemeyiz. Koç'un ifadeleriyle:

...“dünya'ya henüz gelen'de”, “kendi'ne” mahsusen, “iç ve dış ayrımı” bulunmaz. Burada, “iç-dış ayrımı” ifadesiyle, “düşkün'e” mahsusen düşünülen “ayrımı” kastediyoruz; yani “ayrışık sahne'ler'i”... “Dünya'ya henüz gelen” esasen, “bir dünya'dır”; “düşkün'e” mahsus şekliyle düşünülen “iç'e ve dış'a ayrışma'dan”; yani, esasen “iki sahne'ye ayrışma'dan”. Yani, “dünya'ya henüz gelen”, “mecaz'î bir sahne” itibariyle, “bir'leşiktir”; “ayrışık” değil. “Düşkün'e” mahsus şekliyle, “iç ve dış ayrımı'nı”, yani “ayrışık sahne'ler'i”, mesela, “modern fikriyat'ta” yaygın olarak kabul gören şekliyle, “hisse'dilen dünya” ve “zihin” kavramları yoluyla da ifade edebiliriz.³⁵

Yani, kısaca ifade edersek, yetişkin bireyler olarak birbirinden ayrı iki dünyamız veya sahnemiz vardır: İç ve dış. İç dünyada veya sahnede bir ses duyarız, yani Koç'un ifadeleriyle önerme seyrederiz. Dış dünyada veya sahnede ise beş duyu organımız vasıtasıyla en geniş anlamıyla eşya (şeyler) ile etkileşime geçeriz, yani en geniş anlamda algılarız. Oysa yenidoğan bebeğin, yetişkin bireydeki gibi iki birbirinden ayrışık dünyası veya sahnesi yoktur; tek bir dünyası veya sahnesi vardır. İşte bu ayrışma, Koç'a göre, esasında bizatihi dil[ler]in bulunduğu bir düşme ve daralma sürecidir:

“Bebek”, geniş manada, “kendi'li'ğinden, suret'li vaf'a bağlı suret'siz fiil esasında kendisi'ne oku'arak ve kendisi'ne yaz'arak dünya'ya gelir”; “düşkün'e” mahsusen “sahne” bakımından düşünülen “iç-dış” ayrımı bulunmadan. Bu safhada “seyr'edilen”, bizatihi “bir sahne'dir”...“Düşkün” cihetinden, “dünya'ya henüz gelen'in gelişim'i” olarak isimlendirilen “süreç”, esasen, bahis konusu “oku'mak ve yaz'mak faaliyet'i'nin dar'al'ması” yoluyla başlar; “dar'al'manın” nihayetinde, “bulanık dönem” son bulur. “Bulanık dönem” ve “bulanık dönem'in son bulması” şeklindeki fikirler, esasen “düşkün'e” mahsustur; bu noktaya yukarıda kısmen temas ettik. “Aşk'ın” ve “nazariyat'ı” cihetinden, “bulanık dönem” düşünemeyiz. Bu manada “daralmak”, “düşmek'tir”; kavramsal bakımdan, “aşmak'a” karşıt olarak. Bu manada “düşmek”, “bir sahne'nin”, “iç” ve “dış” olmak üzere “ayrışması'dır”. “Düşkün'ün” esası, “ayrışık sahne'ler'dir”.³⁶

34 Benzer şekilde fakat farklı bir bakış açısından, Immanuel Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki (*Critik der reinen Vernunft* [1781]) esas amaçlarından birinin tecrübenin nasıl ortaya çıktığını anlatmaya çalışmak olduğunu söyleyebiliriz.

35 Koç, Y. (2008). *Theologia'nın Esasları*, sf. 85. Koç'un burada ifade ettiklerinin Spinoza'nın düşüncesinden farklılaştığı noktalar için *Ethica ve Nazariyat* (2020) kitabına bakılabilir.

36 Koç, Y. (2008). *Theologia'nın Esasları*, sf. 76.

Bu noktada şu soruyu sorabiliriz: Hayvanlarda da tıpkı yenidoğanlarda olduğu gibi “bir dil” bulunmadığına göre, hayvanlarda bilinç meselesini nasıl anlayabiliriz? Psukhe ve dolayısıyla dil arkhitektoniği insana has mıdır? Yoksa hayvanlar da benzer bir süreçten mi geçer? Psukhe’yi eğer can/canı haiz olmak şeklinde anlarsak, hayvanlara dair bilinç çalışmaları açısından, hayvanların da “bir dil”den farklı olan dillerinin olup olmadığı ve bir dilin kökeni sorusu gündeme gelir.³⁷ Örneğin, düşkün önerme ve mecazen, ara safhadaki resim, aşkın sahne seyrederse, hayvan ne seyrediyor yahut hayvanda örneğin “theoria” var mıdır? Öncelikle, eğer hayvanlarda [2] vardır fakat [1] yoktur dersek abese düşeriz, çünkü, daha önce ifade ettiğimiz gibi, [2] olması için [2]’yi [1]’den ayırt edecek bir [1] olması gerekir. Yani, hayvan hem kendisinin hem de kendisinden ayırt ettiği/edebildiği dış dünyanın farkında olduğu gibi bilincindedir de; çünkü hayvan, fark ettiğini hafıza marifetiyle muhafaza da eder. Dolayısıyla, hayvanlarda da [1] ve [2] olduğunun aşikâr olduğunu düşünüyoruz fakat bu konuda, hayvan ve insan arasındaki temel fark, Koç’un ele aldığı haliyle özellikle dil-bir dil ve bilinçlilik-farkındalık meselesinde kilitlenir gibi görünmektedir; dolayısıyla, kendi yaklaşımı çerçevesinde *biologia* gibi *zoologia*’nın da yeniden düşünülmesini gerektirmektedir.

2.2. Tecrübenin Biricikliği

Koç eserlerinde “tecrübenin biricikliği” ifadesini kullanmaz; biz bu ifade ile bilinç sahibi bir varlığı o yapan ve o olmayanlardan ayıran kendine has bir niteliğinin, yani tecrübesinin olmasını kastediyoruz. Nagel’in ifadeleriyle, “bir yarasa için yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu bilmek istiyorum.”,³⁸ yani sorun, tecrübe sahibi bir varlığın “(bizim tecrübemizde) neye *benzediği* değil, [söz konusu] “öznenin kendisi için nasıl olduğu”dur.³⁹ Bilinç meselesi, tecrübenin ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı ile paralel veya bütüncül bir şekilde ele alınması gereken bir meseledir. Bu noktada vurgulanması gereken, zihin ile beden ikiliğinin veya karşıtlığının, metin boyunca bahsettiğimiz bilinç çalışmalarının varsayımlarının başında gelmesidir. Yani, Descartes’ın etkisinin, zannedildiğinden daha kuvvetli olduğunu düşünüyoruz; nitekim, ona karşı olanların dahi benzer karşıtlıkları veya hareket noktalarını esas aldıklarını gözlemlemek mümkündür.⁴⁰ Koç ise bu meseleyi psukhe kavramı üzerinden ele alır fakat burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, Koç’un psukhe ile beden arasında, örneğin Descartes’ın ve onu takip edenlerin varsaydığı zihin ile beden ikiliği gibi bir ikilik öne sürmemesidir. Kendi sözleriyle;

37 [Bir] dilsiz veya ahraz bireylerin kullandığı işaret dilini, görme engelli bireylerin kullandığı Braille alfabesini ve özellikle şempanzeler üzerinde yapılan dil ve bilinç çalışmalarının uzun bir süre boyunca işaret dili merkezinde yürütüldüğünü göz önüne aldığımızda burada bahsettiğimiz meselenin zorluğu ve ilginçliği açığa çıkabilir. Genel olarak bu konu ve [bir] “dil kökeni” tartışması için özellikle bkz. Terrace, S. H. (2021). *Şempanzeler Dil Öğrenemez: Nim Chimpsky Deneyi*, (çev. Mehmet Doğan), Koç Üniversitesi Yayınları. Ayrıca bkz. R. A. Gardner B. T. Gardner. (1975). *Early Signs of Language in Child and Chimpanzee*. Science 187,752-753. DOI:10.1126/science.187.4178.752 ve Gardner RA, Gardner BT. (1969). *Teaching sign language to a chimpanzee*. Science. Aug 15;165(3894):664-72. doi: 10.1126/science.165.3894.664. PMID: 5793972.

38 Nagel, T. (2021). *Yarasa Olmak Neye Benzer?*, Say Yayınları, (çev. Selin Aktuyun), sf. 226.

39 A.g.e. sf. 227. Çeviride değişiklik yapılmıştır.

40 Bkz. a.g.e. ss. 221-239, 265. Ayrıca bkz. Edelman, G. M., & Tononi, G. (2000). *A universe of consciousness: How matter becomes imagination*. Basic Books, ss. 245-247; Demircioğlu, E. (2022). *Makinedeki Hayalet – Zihnin Felsefesine Giriş*. FOL Yayınevi, ss. 102-111, 128-134.

“Tecrübe” vasıtasıyla, “psukhe” ile “beden” arasında bir “alaka” bulunduğunu düşünürüz. Mesela, “psiko-somatik bulgular’ı”, bu “alaka” esasında ele alırız. Ancak, “düşkün” cihetinden, ne “psukhe’yi, bizatihi beden’e iç” olarak, ne de “beden’i, bizatihi psukhe’ye iç” olarak düşünemeyiz. “Psukhe’nin, bizatihi beden’e iç olması” ile kastedilen, “psukhe’nin, bizatihi beden’de müteşekkil olması” şeklindeki düşüncedir; yani, “psukhe’nin, bizatihi beden esasında suret bulması”. Benzer olarak, “beden’in, bizatihi psukhe’ye iç olması” ile kastedilen ise, “beden’in, bizatihi psukhe’de müteşekkil olması’dır”; yani, “beden’in, bizatihi psukhe esasında suret bulması”. Bu ifadeleri, “dil arkhitektonik’i” esasında kolaylıkla açabiliriz. “Aşkın’a” mahsus “psukhe nazariyat’ı”, “aşkın’ın düşüşü” itibariyle düşünülen “dış teşkil’i” ve “bir sahne’nin ayrışması” sebebiyle, “kapanır”. Bu itibarla, bizatihi “psukhe’ye” mahsus surette düşündüğümüz “birlik”, “psukhe-beden alakası” esasında geçerli değildir. “Düşmek”, “psukhe ile “beden’e”, “kuvvet esasında “birlik” vermez; bizatihi “düşüşün”, “genesis’e” mahsus bir “doğuş fiil’i” olmayışı sebebiyle. Yani, kısaca ifade edersek, bu manada “düşmek”, bizatihi “doğmak” değildir. Bu itibarla, “düşüş”, “genesis” olarak kabul edilemez. “Düşmek”, esasen, “örtülme’dir”. Bu cihetten bakarsak, “aşkın’a mahsus “nazariyat” itibariyle, “beden-psukhe” ayrımı esasında “ikil’lik (duality)” düşünülemez.

Bu nokta, “cevher’in”, “farklı iki esasta” tahayyül edilemeyeceği fikri ile de uyumludur; aksi takdirde, bahis konusu edilenler, bizatihi “cevher” olarak görülemez. Bu manada, “düşkün” esasında düşünülen “ikil’lik (duality)” ise, esasen “itibaridir”; yani, “aşkın’dan düşüş’e itibari”. Bu sebeple de, “ikil’lik”, “theologia’nın” “asli” bir “meselesi” olarak kabul edilemez. Bahis konusu “kavramlar’ı”, “nihai çerçeve olarak düşkün” esasında ele alan “Theologos Cartesius”, maalesef, “cevher’i”, “farklı iki esasta” tahayyül etmek mecburiyetinde kalmıştır.⁴¹

Koç’un bu ifadelerinden sonra, şimdi, tecrübenin biricikliği meselesine dönelim. Tecrübeyi tecrübe yapan, yani bir anlamda onu çözülmesi ve anlaşılması zor kılan, niteliksel yapısıdır. Nitelikselden kasıt, yukarıda bahsettiğimiz gibi, bir varlığa has olan, onu o yapan ve o olmayanlardan ayıran mahiyettir. Bilincin kolay problemleri ise, niteliksel bir veçhe taşıyan tecrübenin, niceliksel olana indirgenebileceği düşünülen birtakım unsurlarıdır. Analitik temelli bazı yaklaşımlar, bu unsurlardan hareketle, bir bütün olarak tecrübenin beyinde gerçekleşen nörofizyolojik olaylardan ibaret olduğunu öne sürer. Bilinç çalışmalarındaki en ciddi hataların başında, niteliksel olan ile niceliksel olanın birbirinden ayrıştırılmasının veya birinin diğeri cinsinden ele alınmasının geldiğini düşünüyoruz.⁴² Bir örnek ve karşılaştırma ile anlamaya çalışalım. Integrated Information Theory (IIT) ile tanınan Giulio Tononi, bir röportajında⁴³ şunları söyler:

41 Koç, Y. (2008). *Theologia’nın Esasları*, ss. 143-144.

42 Hatalı olduğunu düşündüğümüz bu yaklaşımın başka bir örneği için ayrıca bkz. McFadden, J. Al-Khalili, J. (2020). *Kuantum Sınırında Yaşam - Yaklaşan Kuantum Biyolojisi Çağı*, (çev. Şiirsel Taş), Domingo Yayıncılık, ss. 246-282.

43 Closer To Truth (6 Aralık 2019). Giulio Tononi - What is Information? [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=sYtr8h6Mz5I>. Ayrıca bkz. Schneider, S. & Velmans, M. (eds.) (2017). *The Blackwell Companion to Consciousness Second Edition*. Chichester: West Sussex: Wiley-Blackwell içinde, Tononi, G. - The Integrated Information Theory of Consciousness An Outline, ss. 243-256.

R. L. Kuhn: ...sayıların sahip olduğum tecrübeyi tasvir etmesi teorik olarak imkânsız görünüyor.

G. Tononi: Meşhurdur, Galileo, *Tablilci* [Il Saggiatore] kitabında bilim yapmak için matematiğin dilini kullanmamız gerektiğini, çünkü gerçekliğin üçgenler, daireler ve bunun gibi şekillerden müteşekkil olduğunu söylüyordu. Galileo dış dünyadan bahsediyordu, çünkü, 'şimdi gözlemciyi bir kenara bırakalım, dış dünyaya bakalım ve onu tasvir edelim' deme öngörüsüne sahipti ve baktı ki matematik diliyle konuşuyor. Kendisinin feraseti buydu. Buradaki fikir aşağı yukarı şöyle: Şimdi, iç dünyada dahi Galileo'yu bir kenara bırakmanın ve kendi içimize girip gözlemcinin kendisini, kendimizi, bilincimizi soruşturmanın zamanı geldi. Orası da bence matematik diliyle konuşuyor. Aslına bakılırsa, bunun matematiğin ta kendisi olduğunu düşünüyorum. Bu matematiksel bir yapıdır, bir şekildir ve şekil de geometriden başka bir şey değildir. Yani hem fiziksel dünyanın tasvirinin hem de bilincin tasvirinin temelinde, her iki durumda da matematiksel yapılar olduğunu düşünüyorum.

Tononi, IIT'nin, bilinç meselesine beyinden değil, tecrübenin kendisinden yola çıkarak yaklaştığını söyler⁴⁴ ve bu yaklaşım çerçevesinde tecrübenin içerdiği ve gerektirdiği unsurları aksiyomlar ve postulatlar şeklinde ele alır. Yine Tononi'ye göre bilince dair empirik çalışmaların tamamlanabilmesi için IIT değilse bile onun gibi bir teori gereklidir.⁴⁵ Bu yaklaşıma dair asıl eleştirimiz, yukarıda belirttiğimiz gibi, temel unsurları bakımından niteliksel olan bir yapının niceliğe indirgenmesidir. Bu durumun tam tersi için de geçerli olduğunu düşünüyoruz; yani, esası nicelik olan bir yapının nitelik cinsinden ele alınması da benzer şekilde bir indirgemedir. En genel anlamda bilinç çalışmalarında, niteliksel ve niceliksel olanın bir arada ve birini diğerine indirgmeden ele alarak bir hareket noktası oluşturulabileceğini düşünüyoruz. Yine Tononi'nin kendi ifadelerine dönersek;

G. Tononi: İçeriden gelen bilgi, dışarıdan gelen bilgiden (information) radikal olarak farklı bir şeydir.

R. L. Kuhn: Radikal olarak farklı, bunu kabul ederim. [Peki] sayılarla ifade edilebilir mi, onu tanımlamak için kullanılabilecek matematiksel denklemler var mı?

G. Tononi: Integrated Information Theory'nin bütün meselesi budur. İsteseek, [bu teori,] bilince herhangi bir atıfta bulunmadan, böyle bir sistemde "fark yaratan fark" anlamında bilginin ne olduğu düşünülerek geliştirilebilirdi... Bu gerçekten de bir sayı kümesidir; onu matematiksel bir yapı olarak tanımlayabilirsiniz, ama aynı zamanda, bizi biz yapan şeydir.

44 A.g.e. sf. 243.

45 A.g.e. sf. 255.

“Bizi biz yapan” ifadesi niteliksel, dolayısıyla esasa, ne’liğe, mahiyete dair bir ifadedir. Bu bağlam dahilinde yorumlarsak, Koç’un *Theologia’nın Esasları* kitabı daha niteliksel, takip eden kitap, yani *Theographia’nın Esasları* ise daha niceliksel olanı merkeze alan çalışmalardır fakat Koç bu meseleleri iç içe ele alır; yani, niteliksel olan ile niceliksel olan birbirine bağlıdır. Sorun, niteliksel olanın niteliksel olarak, niceliksel olanın niceliksel olarak korunarak meselenin açıklığa kavuşturulmasıdır. IIT yaklaşımında, “belirli bir tecrübe, *fiziksel bir alt tabaka tarafından belirlenen* kavramsal bir yapıyla *özdeş*,” başka bir deyişle, IIT’ye göre, “her bir tecrübenin bütün niteliksel özellikleri, belirli bir durumdaki mekanizmalar tarafından belirlenen kavramsal yapıların özelliklerine karşılık gelir”.⁴⁶ Kanaatimizce, Tononi’nin yaklaşımında, niteliksel olan ile niceliksel olanın birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılması ve bu veçhelerin bir denklem misali birbirine eşitlenmesi riski bulunur. Bu risk şu anlama gelir: Tecrübenin ne olduğunu ve nasıl ortaya çıktığını anlamak uğruna niceliksel olarak, örneğin fizikselci bir perspektiften yaklaşırsak, tecrübe, biricikliğini, yani aslında bizzat tecrübe oluşunu ve niteliksel vasfını yitirir, dolayısıyla da tecrübeyi esasen anlamamış oluruz.^{47/48}

Sonuç

Güncel bilinç çalışmaları, genel olarak, zihne ve zihinsel faaliyetlere indirgenemeyecek olan psukhe’yi ve kuvvetlerini, psukhe’nin geçirdiği safhaları, yenidoğanın aşkınlığını, dilleri ve tecrübenin biricikliğini dikkate almadan metin boyunca verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi ampirik esaslı çalışmalar yürütür. Söz konusu ampirik esaslı çalışmalar ise belirli varsayımlar zemininde hareket eder; yukarıda örnekler vasıtasıyla bahsettiğimiz üzere, bir dili öğrenmenin bir “gelişim” olduğunun veya bu anlamda bir dil[er]in yegâne dil[er] olduğunun baştan kabul edilmesi veya varsayılması gibi. Dolayısıyla, bizatihi dilin ve bir dil öğrenme sürecinin bilinç meselesinde asli bir önemi bulunmaktadır. Özellikle hayvanlar hakkında yapılan çalışmalarda da bu varsayımları gözlemlemek ve izlerini sürmek mümkündür.⁴⁹ Buradan çıkan en önemli sonuç şudur: Bilinç meselesi, genetikçi Steve Jones ve benzerlerinin iddia ettiği gibi yalnızca örneğin sinirbilimin çözebileceği bir mesele değildir.⁵⁰ Eğer tutarlı ve sağlam bir çalışma yürütmek

46 A.g.e. sf. 250. Vurgular bize ait.

47 “Niteliksel” ve “niceliksel” ifadelerini daha basitçe “öznel” ve “nesnel” şeklinde de düşünebiliriz. Bilimsel bilgi veya araştırma nesnellik iddiası taşıdığı için veya özne olanı nesnel olan cinsinden ifade etme amacı güttüğü için bilinç çalışmalarında da niceliksel yaklaşım eğilimleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de revaçtadır. Tononi’nin yaklaşımının temelinde, basitçe söylesek, matematik vasıtasıyla bilinci anlama çabası bulunur çünkü kendisinin ifadelerinden de açık olduğu üzere, Tononi’ye göre bizatihi bilinç “matematiksel bir yapı”dır. Bu konu, literatürde NCC (bilincin nöral bağıntıları) olarak bilinen meseleyle yakından ilişkilidir; bkz. Tononi, G. & Koch, C. (2015). *Consciousness: here, there and everywhere?* Phil. Trans. R. Soc. B 370: 20140167. <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2014.0167>. Krş. Koç, Y. (1978). *Objektif realite - epistemik determinizm ve ölçme*. Toplum ve Bilim, Sayı: 6-7, ss. 29-30; Koç, Y. (1994). *Mekan ve Nesne*. Felsefe Arkivi, Sayı: 29; Koç, Y. (1997). *Matematiğin Ontolojisi Bakımından Kant ile Frege Karşılaştırması*. Felsefe Arkivi, Sayı: 30.

48 Özellikle bu konuda, ilginç bir karşılaştırma imkânı tanıdığı için son dönemde Philip Goff’un çalışmalarına bakılabilir; örneğin bkz. Goff, P. (2017). *Consciousness and Fundamental Reality*. New York, USA: Oup Usa ve Goff, P. (2019). *Galileo’s error: foundations for a new science of consciousness*. New York: Pantheon Books.

49 Bkz. Terrace, S. H. (2021). *Şempanzeler Dil Öğrenemez: Nim Chimpsky Deneyi*, (çev. Mehmet Doğan), Koç Üniversitesi Yayınları, ss. 36-40 ve özellikle 123-140.

50 Bkz. Humphrey, N. (2022). *Rub Tozu - Bilincin Büyülü Evreninde Bir Keşif Yolculuğu*, (çev. Atakan Altınörs), FOL

istiyorsak, bunu disiplinler arası bir bütüncül yaklaşımla yapmamız ve felsefenin bu noktadaki önemini göz ardı etmememiz gerekir. Bizatihi dillerin veya genel olarak bir dil öğrenme sürecinin, Koç'un da belirttiği üzere, bu noktada aslı bir önemi bulunmaktadır. Dolayısıyla, bilinç çalışmalarını dilbilimden de bağımsız ve ayrışık düşünemeyiz.

Fakat Koç'un da belirttiği gibi, anlatılanların: ... "bulgu'lar" ile de desteklenmesi, elbette ki arzu edilen bir husustur; had safhada "çetin mesele'ler" bahis konusu olsa da.⁵¹ "Gelişim psikolojisi" alanında, "phono-logia" esasında yapılan bazı yeni araştırmaların, bu yönde "bulgu'sal destek" sağlayabileceğini belirtelim. Bu araştırmalar, "bir dil'in, çocuk tarafından öğrenilmesi'nin", esasen, "çocuğa mahsus bilişsel yeti'lerin dar'alması ('narrowing down')" yoluyla oluştuğuna işaret etmektedir. Esasen "düş'kün" olan "yetişkin'in", "dil vasıtasıyla "aş'kın'ı aç'ması", yani "bir sahne" esasında "dünya'ya henüz gelen'i" "dil" yoluyla "aç'ması", had safhada çetin bir "nazariyat'a dair fikriyat mesele'si'dir". Bu "mesele" anlaşılmadan, "psukhe" esasında olmak üzere, "nazariyat'a dair fikriyat" tesis edilemez. "Doğ'uştaki başlangıç" "esas'a" alınmadan oluşturulan "kuram'sal yapı", "zemin" itibariyle "eksik'tir"; bu sebeple.⁵²

Koç, görüldüğü üzere, "düş'kün"ün yani yetişkin bireyin kendi dili vasıtasıyla "aş'kın"ı yani dünyaya henüz gelen bebeği ve ona mahsus dili ve bilinci anlayabilmesinin zorluğuna dikkat çekmektedir. Fakat daha önce de adını andığımız *Şuur ve Nazariyat* (2016) ile *Zihin ve Nazariyat* (2017) kitaplarında bu yönde *mecazlar vasıtasıyla* bir incelemeye de girer. Koç'un ilk kitabından sonraki tüm kitaplarını bir anlamda "aş'kın olanı temel alırsak karşımıza nasıl bir tasavvur çıkar?" sorusuna yönelik araştırmalar olarak görebiliriz. Örneğin, kendisinin mantık kitabının (*Nazari Mantık'ın Esasları*, 2013) sorusunu şöyle dile getirebiliriz: "Aş'kın olanı temel alırsak karşımıza nasıl bir mantık tasavvuru çıkar?". Benzer durum, değindiğimiz gibi, Koç'un diğer kitapları için de geçerlidir; müzik üzerine yazdığı kitap (*Nazari Müsiki'nin Esasları*, 2011) ya da tarih üzerine yazdığı kitap (*Tarih ve Nazariyat*, 2015) vb. Dolayısıyla, kısaca ifade edersek, Koç, düş'kün temelli yürütülen tüm araştırmaları eleştirerek aş'kın temelli, bütüncül bir sistem sunmaktadır.

Bu yazıda, Yalçın Koç'un sunduğu aş'kınlık tasavvuruna ve bu tasavvurdan hareketle güncel bilinç çalışmalarına değinerek eksiklikleri dile getirmeye çalıştık. Sonuç olarak, yenidoğanlara ve hayvanlara dair bilinç çalışmalarının, hangi disiplin içerisinden yaklaşılsa yaklaşılsın, yukarıda bahsi geçen unsurları dikkate almaması oldukça ciddi bir eksiklik. Daha önce değindiğimiz gibi, bilinç çalışmalarının varsayımları ve hareket noktaları yeterince sorgulanmamış ve bu nedenle de özellikle Descartes'tan itibaren içinden çıkılmaz problemler yeni problemlere yol açmıştır. Bu durumda, öncelikle hareket noktamızı tartışmaya açmamız, daha sonra ise disiplinler arası bir bütüncül yaklaşımla incelememizi dikkatle yürütmemiz gerekir. Koç'un sunduğu aş'kınlık tasavvuru, şimdiki de yapıldığı gibi yetişkin birey olarak "düş'kün"ü değil dünyaya henüz gelen bebek olarak "aş'kın"ı merkeze alması sebebiyle pek çok alanda ufuk açıcıdır.

Yayınevi, sf. 79.

51 Hem yenidoğanlar hem de hayvanlar üzerindeki bilimsel çalışmalara dair "çetin meseleler" in başında etik sorunların bulunduğunu düşünüyoruz.

52 Koç, Y. (2008). *Theologia'nın Esasları*, sf. 85.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma, "Aşknlığın Felsefi Temelleri: Platon'da Aşknlık İmkânı ve Tecrübesi Olarak Felsefe" başlıklı Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Tez Projesi (Proje No: SBBF - 2023 - 213) kapsamında desteklenmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study was financially supported by Ankara Social Sciences University, within the Master's Thesis Project (Project No: SBBF-2023-213) entitled "Philosophical Foundations of Transcendence: Philosophy as the Possibility and Experience of Transcendence in Plato.

Kaynaklar / References

- Aguilar-Mediavilla, E., Pérez-Pereira, M., Serrat-Sellabona, E., & Adrover-Roig, D. (2022). *Introduction to Language Development in Children: Description to Detect and Prevent Language Difficulties*. *Children* (Basel, Switzerland), 9(3), 412. <https://doi.org/10.3390/children9030412>.
- Baldwin, J. M. (1895). *Mental development in the child and the race: Method and processes*. Macmillan Publishing.
- Chomsky, N. (2018). *Dil ve Zihin*, (Çev. Ahmet Kocaman), BilgeSu Yayıncılık.
- Closer To Truth (6 Aralık 2019). Giulio Tononi - What is Information? [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=sYtr8h6Mz5L>.
- Davidson, D. (1982). *Rational Animals*. *Dialectica*, 36(4), 317–327.
- Demircioğlu, E. (2022). *Makinedeki Hayalet – Zihin Felsefesine Giriş*. FOL Yayınevi.
- Dönmez, S. (2015). *Nurettin Topçu'da ve Yalçın Koç'ta Ahlak ve Anadoluculuk (Anadolu Mayasından İsyân Ahlakına: Nurettin Topçu'nun "İsyân Ahlakı"nı Yalçın Koç'un "Anadolu Mayası" Üzerinden Okumak). Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşüncesi* (ss. 1394-1404), Ankara: Nobel Yayınları.
- Edelman, G. M., & Tononi, G. (2000). *A universe of consciousness: How matter becomes imagination*. Basic Books.
- Florenski, P. (2021). *Tersten Perspektif*. (çev. Yeşim Tükel), Metis Yayınları.
- Gao, H. H., & Guo, C. (2015). *Understanding Infants' Language Development in Relation to Levels of Consciousness: An Approach in Building up an Agent-based Model*. PACLIC.
- Gardner, R. A., Gardner, B. T. (1969). *Teaching sign language to a chimpanzee*. *Science*. Aug 15;165(3894):664-72. doi: 10.1126/science.165.3894.664. PMID: 5793972.
- , (1975). *Early Signs of Language in Child and Chimpanzee*. *Science* 187, 752-753 . DOI:10.1126/science.187.4178.752.
- Goff, P. (2017). *Consciousness and Fundamental Reality*. New York, USA: Oup Usa.
- , (2019). *Galileo's error: foundations for a new science of consciousness*. New York: Pantheon Books.
- Golinkoff, R. M., & Hirsh-Pasek, K. (1990). *Let the Mute Speak: What Infants Can Tell Us About Language Acquisition*. *Merrill-Palmer Quarterly*, 36(1), 67–91.
- Humphrey, N. (2022). *Ruh Tozu - Bilincin Büyülü Evreninde Bir Keşif Yolculuğu*, (çev. Atakan Altınörs), FOL Yayınevi.
- Jersild, A. T. (1983). *Çocuk Psikolojisi*, (çev. Gülseren Günçe), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitim Araştırmaları Merkezi (EFAM) Yayın No:4.
- Kant, I. (1781). *Critik der reinen Vernunft*. Riga (Hartknock).
- Koç, Y. (1978). *Objektif realite - epistemik determinizm ve ölçme*. *Toplum ve Bilim*, Sayı: 6-7.
- , (1994). *Mekan ve Nesne*. *Felsefe Arkivi*, Sayı: 29.
- , (1997). *Matematiğin Ontolojisi Bakımından Kant ile Frege Karşılaştırması*. *Felsefe Arkivi*, Sayı: 30.

- , (2006). Türkiye Günlüğü, Sayı: 84 *Anadolu Mayası*; Sayı: 85 *Anadolu Mayasında Toplum*; Sayı:86 *Anadolu Mayası ve 'Kalam', 'Söz', Logos*; Sayı: 87 *Anadolu Mayası ve Doğuş, Evrim, Kimlik*.
- , (2007). *Anadolu Mayası – Türk Kimliği Üzerine Bir İnceleme*. Cedit Neşriyat.
- , (2008). *Theologia'nın Esasları – Felsefe'nin ve Teoloji'nin Nazariyatı Üzerine Bir İnceleme*. Cedit Neşriyat.
- , (2009). *Theographia'nın Esasları – Teoloji ve Matematik İnşası Üzerine Bir İnceleme*. Cedit Neşriyat.
- , (2010). *Theogonia'nın Esasları – Genesis Nazariyatı Üzerine Bir İnceleme*. Cedit Neşriyat.
- , (2011). *Nazari Müzik'in Esasları – Türk Musikisi'nin Zemini Üzerine Bir İnceleme*. E Yayınları.
- , (2013). *Nazari Mantık'ın Esasları – Theologia Ir-rationalis Üzerine Bir Zemin İncelemesi*. Cedit Neşriyat.
- , (2015). *Tarih ve Nazariyat – Tarih'in ve Zaman Yazımı'nın Esasları Üzerine Bir İnceleme*. Cedit Neşriyat.
- , (2016). *Şuur ve Nazariyat – Şuur'un Kaynağı ve Esasları Üzerine Bir İnceleme*. Cedit Neşriyat.
- , (2017). *Zihin ve Nazariyat – Zihnin Kaynağı ve Esasları Üzerine Bir İnceleme*. Cedit Neşriyat.
- , (2020). *Ethica ve Nazariyat – Ethica'nın kaynağı ve Esasları Üzerine Bir Değerlendirme*. Cedit Neşriyat.
- , (2020). *Ahlak ve Nazariyat – Ahlak'ın Kaynağı ve Esası Üzerine Bir İnceleme*. Cedit Neşriyat.
- , (2021). *Harf ve Nazariyat – İsim Teşkilinin Esasları Üzerine Bir İnceleme*. Cedit Neşriyat.
- McFadden, J. Al-Khalili, J. (2020). *Kuantum Sınırlarında Yaşam - Yaklaşan Kuantum Biyolojisi Çağı*, (çev. Şiirsel Taş), Domingo Yayıncılık.
- Perszyk, D. R., & Waxman, S. R. (2018). *Linking Language and Cognition in Infancy. Annual review of psychology*, 69, 231–250. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011701>.
- Piaget, J. (1926). *La Représentation du monde chez l'enfant*, Paris; -(2019) *Çocuğun Gözüyle Dünya*, (çev. İsmail Yerguz), Dost Kitabevi.
- , (1999). *Çocukta Zihinsel Gelişim*, (çev. Hüsen Portakal), Cem Yayınevi.
- Rovelli, C. (2022). *Helgoland*, (çev. Tolga Esmer), Tellekt.
- Nagel, T. (2021). *Yarasa Olmak Neye Benzer?*, (çev. Selin Aktuyun), Say Yayınları.
- Schneider, S., & Velmans, M. (eds.) (2017). *The Blackwell Companion to Consciousness Second Edition*. Chichester: West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Smart, Jjc. (2004). *Consciousness and awareness*. Journal of Consciousness Studies 11 (2):41-50.
- Terrace, S. H. (2021). *Şempanzeler Dil Öğrenemez: Nim Chimpsky Deneyi*, (çev. Mehmet Doğan), Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tononi, G. & Koch, C. (2015). *Consciousness: here, there and everywhere?* Phil. Trans. R. Soc. B 370: 20140167. <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2014.0167>.

